

УДК 347.63

**СТАНОВЛЕННЯ ТА
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ
«НАЙКРАЩІ ІНТЕРЕСИ ДИТИНИ»
В МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТАХ**

Ольга СТУПАК

аспірант
суддя

Науково-дослідний інститут приватного
права і підприємництва імені академіка
Ф. Г. Бурчака НАПрН України (Київ)
Касаційний цивільний суд у складі
Верховного Суду (Київ)

<https://orcid.org/0000-0001-9124-1413>

Стаття присвячена з'ясуванню особливостей процесуальних гарантій забезпечення принципу «найкращі інтереси дитини» в міжнародних документах в процесі його становлення його як провідного принципу в механізмі захисту прав та інтересів дитини (мета). Провідними методами дослідження виступили діалектичний та діяльнісний.

Основні результати дослідження. Обґрунтовується, що закладений у Декларації прав дитини принцип найкращого забезпечення інтересів дитини дав поштовх його неоднозначному розумінню та майбутній розробці концепції «принцип найкращих інтересів дитини» в подальших міжнародних договорах, зокрема в Конвенції про права дитини 1989 р. Поступово відбувалося відхилення від буквальних настанов принципу найкращого забезпечення інтересів дитини – ставалося зміщення акценту із діяльності уповноважених органів щодо забезпечення інтересів (розробка вимог до держав-учасниць з приводу формування середовища, сприятливого до дитини, забезпечення її інтересів різними органами держави, та потреби в створенні правосуддя, дружнього до дитини), до акценту стосовно виокремлення, форму-

UDC 347.63

**ESTABLISHMENT AND
PROCEDURAL GUARANTEES OF
PROVIDING THE PRINCIPLE OF
"THE BEST INTERESTS OF THE
CHILD" IN INTERNATIONAL
DOCUMENTS**

Stupak, Olga

Postgraduate Student
Judge

Academician F.H. Burchak Scientific Research
Institute of Private Law and Entrepreneurship
of the NALS of Ukraine (Kyiv)
Civil Court of Cassation as part of the
Supreme Court (Kyiv)

The article is aimed at clarifying the specific features of procedural guarantees of the principle of "best interests of the child" in international documents in the process of its establishment as a leading principle in the mechanism of protection of the rights and interests of the child (the purpose). The main research methods used were dialectical and activity-based.

The main results of the study. It is substantiated that the principle of the best interests of the child enshrined in the Declaration of the Rights of the Child gave rise to its ambiguous understanding and the future development of the concept of "the principle of the best interests of the child" in subsequent international treaties, in particular, the Convention on the Rights of the Child of 1989. Gradually, there was a deviation from the literal instructions of the principle of the best protection of the interests of the child - there was a shift of emphasis from the activity of authorized bodies to protection of interests (development of requirements for the participating states regarding the formation of an environment favorable to the child, protection of its interests by various state bodies, and the need to create justice, child-friendly), to the emphasis on identifying,

вання бази, здійснення переліку, «матриці» чи певної моделі інтересів дитини, які слід вважати найкращими, та, відповідно які мають бути захищені.

Констатовано, що категорія «the best interests of the child» в інших міжнародних актах розкривалася і перекладалася по-різному: і як найкраще забезпечення інтересів дитини і власне як найкращі інтереси дитини, що мають бути забезпечені. Конвенція про права дитини використовує обидві категорії «найкраще забезпечення» – тобто першочергову дію чи процес (аналогічно як в Декларації прав дитини), та «найкращі інтереси» – самостійний предмет регулювання міжнародного акта.

Доведено, що в судовій практиці України (у цивільних справах) та практиці міжнародних судових інстанцій, усталеним є принцип «найкращі інтереси дитини» в динаміці їх забезпечення. Різне закріплення концепції найкращих інтересів дитини в міжнародних договорах як особливого об'єкта правового регулювання та відмінний переклад від оригінального офіційного в деяких країнах, обумовили проблему дуалізму у досліджуваній категорії: 1) які інтереси дитини слід вважати найкращими (діалектичний підхід), та, 2) яким слід вважати найкращим пріоритетне забезпечення інтересів дитини (в який спосіб) (діяльнісний підхід).

Ключові слова: найкращі інтереси дитини, найкраще забезпечення інтересів дитини, права дитини, цивільне судочинство, міжнародні документи, Конвенція про права дитини, Комітет ООН з прав дитини

Забезпечення прав дитини належить до глобальних проблем сучасності, в рішенні яких зацікавлене все світове співтовариство. Це пояснюється визначною роллю підростаючого покоління щодо гарантування життєздатності суспільства та прогнозування його майбутнього розвитку. Гасло Декларації прав дитини «людство зобов'язане давати дитині найкраще, що воно має» служить орієнтиром для приватної та громадської діяльності в інтересах дітей. Однак потрібно зазначити, що жодна з держав у світі не може претендувати на роль зразка у сфері дотримання прав дитини. Навіть для демократичних і економічно розвинених держав характерні високий ступінь злочинності неповнолітніх, наявність сімей з низьким життєвим рівнем, смертність дітей через недостатнє медичне обслуговування, зростання кількості безпритульних дітей тощо [25, с. 116].

forming a base, implementing a list, "matrix" or a certain model of the child's interests, which should be considered the best and, accordingly, which should be protected.

It is noted that the category "the best interests of the child" in other international instruments has been disclosed and translated in different ways: as the best interests of the child and as the best interests of the child to be ensured. The Convention on the Rights of the Child uses both categories of "best interests" - i.e., the primary action or process (similar to the Declaration of the Rights of the Child), and "best interests" - an independent subject of regulation of an international act.

The author proves that the principle of "best interests of the child" in the dynamics of their provision is well established in the case law of Ukraine (in civil cases) and in the practice of international courts. Different enshrining of the concept of the best interests of the child in international treaties as a special object of legal regulation and different translations from the original official one in some countries have led to the problem of dualism in the category under study: 1) which interests of the child should be considered the best (dialectical approach), and, 2) which priority should be given to ensuring the interests of the child (in what way) (action approach).

Keywords: best interests of the child, best interests of the child, child rights, civil proceedings, international instruments, Convention on the Rights of the Child, UN Committee on the Rights of the Child

Звісно, що наведені та інші негативні життєві ситуації вимагають втручання уповноважених органів з боку держави, насамперед судів.

Будь-яке питання відносно прав дитини, підкреслює Г. М. Глиняна, насправді являє собою певний набір норм, який поступово переходячи із закону до закону стає поволі якоюсь досить абстрактною, узагальнюючою схемою ряду типових ситуацій. Такий перехід іноді необхідний для вирішення низки проблем цивільного права, проте відносно дитини, необхідний дещо інший підхід до введення тих чи інших норм права. Специфіка, і ще раз специфіка врахування багатьох, можливо, ситуаційних, але реально існуючих і діючих в конкретний момент, в конкретній ситуації життя дитини, із врахуванням її віку, є основним для розуміння того, що саме ця норма цивільного та сімейного права буде цілком відповідати її потребам та інтересам, які потім можна відстоювати на цілком законних підставах [14, с. 627].

Отже, саме суди, вирішуючи цивільні справи, стикаються із практичною необхідністю вирішити справу таким чином, щоб не просто захистити права дитини, а й вирішенням справи забезпечити її найкращі інтереси в довготривалому майбутньому у всіх сферах життя дитини.

До дослідження категорії «найкращі інтереси дитини» з різних позицій періодично зверталася увага з боку представників правової науки та юристів-правників, зокрема: В. І. Волошина, Л. Л. Гречко, М. М. Дякович, І. В. Жилинкова, Л. В. Красицька, М. В. Менджул, В. М. Мироненко, З. В. Ромовська, В. І. Труба, Л. І. Токарчук, Ю. В. Черняк, Г. В. Чурпита, Є. Д. Ханович та інші. Проте різноманітність прояву принципу «найкращі інтереси дитини» при розгляді цивільних справ судами потребує більш детальної наукової уваги на рівні окремої наукової статті.

Тому метою цієї статті є з'ясування особливостей процесуальних гарантій забезпечення принципу «найкращі інтереси дитини» в міжнародних документах в процесі його становлення його як провідного принципу в механізмі захисту прав та інтересів дитини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Доктринальне уявлення про сучасне розуміння принципу «найкращі інтереси дитини» потрібно розпочати із дослідження міжнародних документів, в яких цей принцип зафіксований, хоча і текстуально по-різному. Між різними міжнародними актами, які стосуються дитини, існують окремі протиріччя, які необхідно усунути для створення ефективної системи захисту прав дитини на міжнародному рівні [13, с. 15–16]. Це вимагатиме розробки спільної загальноприйнятої позиції для нашої держави.

Уперше на легальному рівні поняття «найкраще забезпечення інтересів дитини» можна побачити у принц. 2 Декларації прав дитини: «Дитині законом або іншими засобами повинен бути забезпечений спеціальний захист і надані можливості та сприятливі умови, які дозволили б їй розвиватися фізично, розумове, морально, духовно та у соціальному відношенні здоровим і нормальним шляхом і в умовах свободи та гідності. При виданні з цією метою законів головним міркуванням має бути найкраще забезпечення інтересів дитини» (виділено нами – О. С.) [16].

Наведене поняття є суттєво важливим, адже у зазначеному міжнародному акті (в оригінальному офіційному тексті) не йдеться саме про найкращі інтереси дитини, Декларація охоплює всі інтереси дитини і робить акцент саме на найкращому їх забезпеченню. Інтереси дитини зафіксовані як окремий самостійний об'єкт, що є ширшим ніж права дитини, а ось забезпечення інтересів стало безпосередньо нормативно визначеним через найкращі різноманітні форми втілення інтересів в суспільне життя, що є визначальним і пріоритетним при врегулюванні різних спірних ситуацій.

У цьому аспекті маємо підкреслити, що закладений у Декларації принцип найкращого забезпечення інтересів дитини дав поштовх його неоднозначному розумінню та майбутній розробці концепції «принцип найкращих інтересів дитини» в подальших міжнародних договорах, зокрема в Конвенції про права дитини 1989 р. Поступово відбувалося відхилення від буквальних настанов принципу найкращого забезпечення інтересів дитини – ставалося зміщення акценту із діяльності уповноважених органів щодо забезпечення інтересів (розробка вимог до держав-учасниць з приводу формування середовища, сприятливого до дитини, забезпечення її інтересів різними органами держави, та потреби в створенні правосуддя,

дружнього до дитини), до акценту стосовно виокремлення, формування бази, здійснення переліку, «матриці» чи певної моделі інтересів дитини, які слід вважати найкращими, та, відповідно які мають бути захищені.

Тож, категорія «the best interests of the child» в інших міжнародних актах розкривалася і перекладалася по-різному: і як найкраще забезпечення інтересів дитини і власне як найкращі інтереси дитини, що мають бути забезпечені. Головна ідея Декларації 1959 р. – найкраще забезпечення інтересів дитини – набула подальшого розвитку в інших міжнародних актах. Зокрема, 1972 р. за ініціативою Ліберії ГА ООН вирішила провести конференцію для прийняття міжнародного акта з питань міждержавного усиновлення. Однак у процесі підготовки до роботи конференції тематика була суттєво розширена. 1986 р. ГА ООН одностайно ухвалила документ під назвою «Декларація про соціальні та правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо у разі передачі дітей на виховання та їх усиновлення на національному та міжнародному рівні» [17], де визначаються теоретичні і практичні основи процедур передання дітей на виховання та усиновлення [13, с. 23].

Зокрема, англomовний текст Конвенції про права дитини використовує формулювання «the best interests of the child» [3], що дублює запроваджені у Декларації підходи до термінології [15, с. 21]. Так, звертаючись до ст. 3 Конвенції, можна побачити, що вона оперує поняттям «забезпечення інтересів дитини»: «В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини [21]. Однак вже у ч. 1 та 3 ст. 9 цієї Конвенції прямо йдеться «найкращі інтереси дитини», для забезпечення яких вчиняються ті чи інші дії компетентних органів. Аналогічно у ст. 18 цієї Конвенції передбачено, що «Держави-учасниці докладають всіх можливих зусиль до того, щоб забезпечити визнання принципу загальної та однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини. Батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування» [21]. У цій нормі міжнародний акт в називному відмінку закріплює досліджувану нами категорію, що виключає різність перекладу.

З процедурної історії Конвенції про права дитини можна побачити, що підготовка тексту цього міжнародного договору велася протягом десяти років в межах Комісії з прав людини та Економічної та Соціальної Ради ООН [7], хоча, була запланована більш рання дата її прийняття [1]. У 1988 році відкрита робоча група Комісії з прав людини завершила перше читання проекту конвенції та розпочала друге читання, за результатами якого було прийнято проект конвенції у другому читанні. Текст Конвенції про права дитини до другого читання (E/CN.4/1989/29) [2] умовно називає ст.3 Конвенції про права дитини «best interest of the child» («найкращий інтерес дитини») та використовує термінологію, яка була присутня з першої запропонованої редакції Конвенції про права дитини [8]. При цьому відмітимо, що хоча тексти ранніх редакцій використовували слово «інтерес» в однині, в тексті Конвенції з прав дитини воно використовується у множині [15, с. 21–22].

Отже, Конвенція про права дитини використовує обидві категорії «найкраще забезпечення» – тобто першочергову дію чи процес (аналогічно як в Декларації прав дитини), та «найкращі інтереси» – самостійний предмет регулювання міжнародного акта.

Далі, наприклад, Європейська конвенція про здійснення прав дітей визначає «предметом – у найвищих інтересах дітей – підтримка їхніх прав, надання дітям процесуальних прав та сприяння здійсненню ними цих прав шляхом забезпечення становища, за якого діти особисто або через інших осіб чи органи поінформовані та допущені до участі в розгляді судовим органом справ, що їх стосуються» [18]. У ст. 6 Конвенція закріплює принцип «найкращі інтереси дитини» і закріплює порядок прийняття рішення з урахуванням гарантування цього принципу: «під час розгляду справи, що стосується дитини, перед прийняттям рішення судовий орган: а) визначає, чи має він достатньо інформації для прийняття рішення в найвищих інтересах дитини, і в разі необхідності одержує додаткову інформацію, зокрема від

суб'єктів батьківської відповідальності; б) якщо внутрішнім законодавством дитина визнається такою, що має достатній рівень розуміння: упевнюється в тому, що дитина отримала всю відповідну інформацію; у відповідних випадках консультує особисто дитину (в разі необхідності – приватно) сам або через інших осіб чи інші органи у зрозумілій дитині спосіб, якщо це явно не суперечить найвищим інтересам дитини; надає можливість дитині висловлювати її думки; в) приділяє належну увагу думкам, висловленим дитиною [18].

Таким чином, в межах ООН існує усталена термінологія, яка використовує два формулювання досліджуваного принципу: «the best interests of the child» англійською мовою та тотожне формулювання «найкраще забезпечення інтересів дитини» українською мовою, відповідно. Треба відзначити, що проект Конвенції з прав дитини направлявся державам-членам ООН для опрацювання, але не було висловлено зауважень стосовно неспівпадіння формулювань цими двома мовами [9]. Вбачається, що формулювання «найкраще забезпечення інтересів дитини», наявне у тексті Конвенції про права дитини, офіційний переклад українською не зовсім узгоджується з формулюванням «the best interests of the child», яке дослівно перекладається як «найкращі інтереси дитини» [15, с. 21–22].

У керівних принципах комітету міністрів ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей від 7 листопада 2010 року, зазначено, що держави-члени повинні гарантувати ефективне здійснення прав дітей, щоб їх найкращі інтереси мали першочергову увагу в усьому, що їх стосується. Під час оцінки інтересів залучених або постраждалих дітей: 1) їх поглядам та думкам слід приділяти належну увагу; 2) всі інші права дитини, такі як право на гідність, свободу та рівне ставлення, повинні дотримуватись завжди; 3) всі відповідні владні органи повинні прийняти комплексний підхід, щоб належним чином враховувати всі інтереси дитини, включаючи психологічний та фізичний добробут, а також правові, соціальні та економічні інтереси [6, с. 18].

У 2013 році Комітет ООН з прав дитини, створення і діяльність якого регламентовані частиною II Конвенції про права дитини, схвалив Зауваження загального характеру № 14 щодо найкращих інтересів дитини, важливе місце в якому займають питання оцінки та визначення найкращих інтересів дитини [5; 24, с. 134]. Цей комітет розглядає принцип «найкращого забезпечення інтересів дитини» як концепцію, що розвивається і вимагає проведення оцінки відповідно до конкретного контексту (виділено нами О.С.). Мета концепції найкращих інтересів дитини – забезпечити як повну та ефективну реалізацію всіх прав, закріплених у Конвенції, так і повноцінний розвиток дитини. Комітет раніше зазначав, що «думка дорослого про найкращі інтереси дитини не може бути важливішою, ніж зобов'язання дотримуватись всіх прав дитини, передбачених Конвенцією». Він нагадує, що Конвенція не встановлює ієрархію прав, що передбачувані нею права, покликані відповідати «найкращим інтересам дитини», та що негативне тлумачення найкращих інтересів дитини не повинно перешкоджати реалізації будь-якого іншого права [10; 11; 12].

Тож, на міжнародному рівні не просто встановлено принцип найкращих інтересів дитини, але і визначено надзвичайно широку сферу його дії, що вкотре підкреслює універсальність вказаного принципу [22, с. 88].

Сьогодні в судовій практиці України (у цивільних справах) та практиці міжнародних судових інстанцій, усталеним є застосування принципу «найкращі інтереси дитини». Однак різне закріплення концепції найкращих інтересів дитини в міжнародних договорах як особливого об'єкта правового регулювання та відмінний переклад від оригінального офіційного в деяких країнах, загалом обумовили дуалізм у досліджуваній категорії. Це викликає необхідність встановлення у справі двох аспектів, а саме: 1) які інтереси дитини є найкращими (діалектичний підхід), та, 2) яке забезпечення інтересів дитини потрібно вважати найкращим (в якій спосіб) (діяльнісний підхід).

Звернувшись до Зауважень загального порядку № 14 (2013) «Про право дитини на приділення першочергової уваги якнайкращому забезпеченню її інтересів (пункт 1 статті 3)» Комітету ООН з прав дитини [23], можна побачити такі його підходи до оцінки найкращих інтересів дитини: «Комітет вважає за доцільне скласти невичерпний, не субпідпорядкований

перелік елементів, які могли б розглядатися при проведенні оцінки найкращих інтересів будь-якою особою, відповідальною за прийняття рішень, якій належить визначати найкращі інтереси дитини. Невичерпний характер переліку елементів означає, що можна вийти за його рамки і розглянути інші фактори, що мають відношення до конкретних обставин, в яких знаходиться та чи інша дитина або група дітей. Всі фігуруючі у переліку елементи повинні бути прийняті до уваги і зважені з урахуванням обставин кожного випадку. Перелік повинен бути конкретним керівництвом, забезпечуючи при цьому гнучкість (пункт 50). У світлі цих міркувань Комітет вважає, що стосовно ситуації, яка розглядається доречними і такими, що підлягають врахуванню при оцінці та визначенні найкращих інтересів дитини, є такі елементи: погляди дитини; індивідуальність дитини; збереження сімейного оточення і підтримання відносин; піклування, захист і безпека дитини; вразливе положення; право дитини на здоров'я; право дитини на освіту. Потрібно підкреслити, що базова оцінка найкращих інтересів – це загальна оцінка всіх відповідних елементів, що визначають найкращі інтереси дитини, зі зваженою оцінкою значимості кожного з них в порівнянні з іншими. Не всі елементи актуальні в кожному випадку, і в різних випадках різні елементи можуть використовуватися по-різному. Зміст кожного елементу неминуче буде неоднаковим залежно від конкретної дитини і конкретного випадку, в залежності від виду рішення і конкретних обставин; те саме стосується і значущості кожного елементу в контексті загальної оцінки (пункт 80)» [23].

У свою чергу розкриваючи зміст принципу «найкращого забезпечення інтересів дитини» і підходи щодо його реалізації КПД в наведених Зауваженнях загального порядку № 14 (2013) сформулював такі підходи: «Найкраще забезпечення інтересів дитини» – це право, принцип і правило процедури, які засновані на оцінці всіх елементів, що відображають інтереси дитини або дітей, в конкретних обставинах. При оцінці та визначенні найкращих інтересів дитини з метою прийняття рішення про застосування тієї чи іншої конкретної міри належить діяти в наступному порядку: 1) по-перше, з урахуванням конкретних обставин справи слід визначити, в чому полягають відповідні елементи оцінки найкращих інтересів, наповнити їх конкретним змістом і визначити значимість кожного з них в співвідношенні з іншими; 2) по-друге, з цією метою необхідно слідувати правилам, що забезпечують юридичні гарантії та належну реалізацію цього права (пункт 46) [23].

У межах визначення найкращих інтересів Комітет з прав дитини запроваджує «процесуальні гарантії реалізації найкращих інтересів дитини» [4] та постійно підкреслює, що критерії найкращих інтересів дитини, оцінка та визначення, а також зобов'язання пояснювати рішення повинні бути зважені з іншими міркуваннями [4; 26; с. 39]. Але спочатку з'ясуємо специфіку взаємодії цього принципу із іншими провідними принципами Конвенції про права дитини: він застосовується паритетно із іншими трьома основними базовими принципами Конвенції про права дитини та одним спорідненим принципом:

- принцип найкращого забезпечення та принцип недискримінації (ст. 2);
- найкраще забезпечення інтересів дитини (ст. 3) (споріднений – О.С.);
- принцип забезпечення невід'ємного права на життя, максимально можливу міру виживання і здоровий розвиток дитини (ст. 6);
- бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду (ст. 12) [21].

З приводу взаємодії усіх зазначених принципів, наведемо узагальнену позицію Комітету з прав дитини, сформовану у п. 70–74 Застереження № 12 «Право дитини бути заслуханою» (на п'ятдесят п'яті сесії від 25 травня – 12 червня 2009 року) [19]. Комітет наголосив, що три принципи застосовуються з урахуванням найкращих інтересів дитини, які є першочерговими у процедурних чи процесуальних діях державних органів чи приватних установ. Найкращі інтереси дитини не є єдиним фактором, що має враховуватися вказаними органами, тим не менш вони мають життєво важливе значення, аналогічно як і думка дитини. Якщо справа розглядається в індивідуальному порядку, також при застосуванні ряду заходів слід враховувати найкращі інтереси дитини як групи. У таких випадках мають братися до уваги не тільки найкращі інтереси однієї дитини, держави-учасниці мають відслідковувати заходи, що приймають приватними чи державними установами, законодавцем чи судами. Законодавець

має пам'ятати, що кожен закон, що зачіпає інтереси дітей, має враховуватися з урахуванням критерію «найкращих інтересів» (пп. 70–73) [19].

Щодо споріднених принципів «найкращі інтереси дитини» та «найкраще забезпечення інтересів дитини», Комітет підкреслив, що між ст. 3 та ст. 12 не існує будь-яких суперечностей, але при цьому простежується взаємодоповнююча роль двох загальних принципів: відповідно до першого встановлюється мета забезпечення найкращих інтересів дитини, а на підставі другого – визначаються методи досягнення мети заслуховування дитини чи дітей (забезпечення – О.С.). По суті справи ст. 3 не може коректно застосовуватися при недотриманні компонентів ст. 12 Конвенції. Стаття 3 при взаємодії із ст. 12, підвищує функціональність останньої та сприяє реалізації визначальної ролі дітей при ухваленні усіх рішень, що зачіпають їх життя (п. 74) [19].

Взаємодія зазначених основних принципів, на яких ґрунтується Конвенція про права дитини, дозволяє виокремити принаймні приблизний відкритий перелік інтересів дитини, які можна вважати найкращими. У цьому процесі знову спиратимемося на розставлені акценти Комітету з прав дитини у Загальних застереженнях, і спробуємо розробити узгоджені підходи щодо врахування конкретних обставин, критеріїв з приводу визначення змістовної частини та визначення їх значущості стосовно найкращих інтересів.

Комітет вважає, що «Для повномасштабної реалізації концепції найкращих інтересів дитини слід враховувати такі моменти: а) універсальний, неподільний, взаємозалежний і взаємопов'язаний характер прав дітей; б) визнання дітей як осіб, наділених правами; с) глобальний характер і охоплення Конвенції; д) зобов'язання держав-учасниць поважати, захищати і здійснювати всі права, закріплені в Конвенції; е) короткострокові, середньострокові та довгострокові наслідки дій, що стосуються розвитку дитини з плином часу» (п. 16) [5].

У свою чергу, при оцінці інтересів залучених або постраждалих дітей Комітет наголошує, що: а) їх поглядам та думкам слід приділяти належну увагу; б) всі інші права дитини, такі як право на гідність, свободу та рівне поводження, повинні дотримуватись в усі часи; с) повинен бути прийнятий комплексний підхід усіма відповідними органами для належного врахування інтересів усіх сторін під загрозою, в тому числі психологічне та фізичне благополуччя, а також правові, соціальні та економічні інтереси дитини.

Найкращі інтереси всіх дітей, які беруть участь в тій же процедурі або справі, мають бути окремо оцінені та збалансовані з метою узгодження можливого конфлікту інтересів дітей [20, с. 18].

Отже, визначення інтересів дитини як найкращих відбувається шляхом їх оцінки крізь призму наведених критеріїв, у чому полягає діалектика визначення природи кожного інтересу, який визнається найкращим у справі і повинен бути забезпеченим. Оцінка найкращих інтересів дитини являє собою нестандартизовану процедуру, що здійснюється в кожному окремому випадку з урахуванням конкретних обставин кожної дитини, групи дітей або дітей загалом. Ці обставини зумовлені індивідуальними особливостями відповідної дитини або дітей, такими, наприклад, як вік, стать, ступінь зрілості, досвід, приналежність до тієї чи іншої меншини, наявність фізичних, сенсорних або інтелектуальних порушень, а також соціокультурним середовищем, у якому перебуває дитина або діти, наприклад, наявністю або відсутністю батьків, проживанням дитини разом із ними чи окремо від них, якістю стосунків між дитиною та членами її сім'ї або опікунами, рівнем безпечності середовища проживання, наявністю (п. 48) [5].

Як було наголошено вище, така оцінка має враховувати ряд факторів, що можуть бути відмінними у різних правозастосовних ситуаціях. Звісно, що всі держави-учасниці мають прагнути до встановлення більш менш уніфікованих правил щодо єдиних соціальних груп – тобто забезпечення конституційного права рівності кожного перед законом (ч. 2 ст. 24 Конституції України), однак жодне суспільство, навіть із стійкою демократією, не може похвалитися одноставністю прошарків. Дитина може як виховуватися в сім'ї, так і належати до вразливих соціальних груп (діти-роми, діти з інвалідністю, позбавлені батьківського

підкування тощо). Тому забезпечення найкращих інтересів таких дітей буде певним чином різнитися.

Так, у п. 75 Застереження № 12 Комітет зауважив, що право на недискримінацію є одним із невід'ємних прав, що гарантуються всіма правозахисними міжнародно-правовими документами, включно з Конвенцією про права дитини. Згідно зі ст. 2 Конвенції, кожна дитина має право на здійснення без будь-якої дискримінації своїх прав, зокрема передбачених ст. 12. Комітет підкреслює, що держави-учасниці зобов'язані вживати необхідних заходів для забезпечення кожній дитині права вільно виражати свої погляди та право на приділення належної уваги цим поглядам без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного, етнічного чи соціального походження, майнового становища, стану здоров'я, народження або будь-яких інших обставин. Державам-учасницям необхідно боротися з дискримінацією, зокрема щодо вразливих або маргіналізованих груп дітей, з метою забезпечення цим дітям можливості реалізації їхнього права бути заслуханими та брати участь у розв'язанні всіх питань, що зачіпають їх, на рівноправній основі з іншими дітьми [19].

Відтак, оцінка уповноваженим суб'єктів прав та інтересів дитини й встановлення кола найкращих інтересів (з урахуванням подальшого розвитку дитини), завжди залишається суб'єктивною і прив'язана до конкретного казусу. Уповноважений суб'єкт зобов'язаний встановити баланс і рівновагу між правами, потребами і прагненнями конкретної дитини у конкретній правозастосовній ситуації.

Висновки. Закладений у Декларації прав дитини принцип найкращого забезпечення інтересів дитини дав поштовх його неоднозначному розумінню та майбутній розробці концепції «принцип найкращих інтересів дитини» в подальших міжнародних договорах, зокрема в Конвенції про права дитини 1989 р. Поступово відбувалося відхилення від буквальних настанов принципу найкращого забезпечення інтересів дитини – ставалося зміщення акценту із діяльності уповноважених органів щодо забезпечення інтересів (розробка вимог до держав-учасниць з приводу формування середовища, сприятливого до дитини, забезпечення її інтересів різними органами держави, та потреби в створенні правосуддя, дружнього до дитини), до акценту стосовно виокремлення, формування бази, здійснення переліку, «матриці» чи певної моделі інтересів дитини, які слід вважати найкращими, та, відповідно які мають бути захищені.

Категорія «the best interests of the child» в інших міжнародних актах розкривалася і перекладалася по-різному: і як найкраще забезпечення інтересів дитини і власне як найкращі інтереси дитини, що мають бути забезпечені. Зокрема, Конвенція про права дитини використовує обидві категорії «найкраще забезпечення» – тобто першочергову дію чи процес (аналогічно як в Декларації прав дитини), та «найкращі інтереси» – самостійний предмет регулювання міжнародного акта.

При підготовці проекту Конвенції про права дитини вбачалося прагнення сформуванню принаймні певні кордони сфер життя дитини, в яких вбачають найкращих інтересів дитини. Оскільки вказана Конвенція є живою правовою матерією і постійно розвивається аналогічно із розвитком різноманітних суспільних відносин, заповнення окреслених кордонів конкретними проявами, встановленням і виокремленням найкращих інтересів дитини, що мають першочергове забезпечення в разі виникнення відповідних правозастосовних ситуацій.

Сьогодні в судовій практиці України (у цивільних справах) та практиці міжнародних судових інстанцій, усталеним є принцип «найкращі інтереси дитини» в динаміці їх забезпечення. Однак різне закріплення концепції найкращих інтересів дитини в міжнародних договорах як особливого об'єкта правового регулювання та відмінний переклад від оригінального офіційного в деяких країнах, загалом обумовили проблему дуалізму у досліджуваній категорії: 1) які інтереси дитини слід вважати найкращими (діалектичний підхід), та, 2) яким слід вважати найкращим пріоритетне забезпечення інтересів дитини (в який спосіб) (діяльнісний підхід).

Посилання:

1. Commission on Human Rights. Report on the thirty-fourth session (6 February-10 March 1978). Economic and Social Council, 1978. Supplement № 4. P. 75. URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/1292.
2. Convention on the Rights of the Child : text of the draft convention on second reading. 1989 (E/CN.4/1989/29). URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/1989/29.
3. Convention on the Rights of the Child. General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989. (English text). URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>.
4. General Comment no 7, paras 13(a)-(b); Committee on the Rights of the Child, 'General Comment No. 11 (2009). Indigenous children and their rights under the Convention' CRC/C/GC/11 (12 February 2009), paras 30-33.
5. General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1), adopted by the Committee on the Rights of the Children at its sixty-second session (14 January – 1 February 2013) URL: http://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf;
6. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice. Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 17 November 2010 and explanatory memorandum. 95 p. URL : [https:// rm.coe.int/16804b2cf3](https://rm.coe.int/16804b2cf3)
7. Procedural history. Convention on the Rights of the Child. 20 November 1989. URL: <https://legal.un.org/avl/ha/crc/crc.html>.
8. UN. Economic and Social Council/ Commission on Human Rights. Report of the working group on a draft Convention on the rights of the child. 17 February 1981. P. 3. URL:http://uvallsc.s3.amazonaws.com/travaux/s3fs-public/E-CN_4-L_1575.pdf?null; UN. Economic and Social Council/ Commission on Human Rights. Report on the thirty-fourth session (6 February-10 March 1978). Supplement № 4. P. 124. URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/1292.
9. UN. General Assembly, Verbatim record of plenary meeting №. 61.20 November 1989 (A/44/PV.61). URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/44/PV.61
10. Committee on the Rights of the Child. Замечание общего порядка № 5 об общих мерах по осуществлению Конвенции о правах ребенка 2003 г. (пункт 12). URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT/CMW/GEC/9459&Lang=ru;
11. Committee on the Rights of the Child. Замечание общего порядка № 14 о праве ребенка на уделение первоочередного внимания наилучшему обеспечению его интересов 2013 г. (пункт 1 статьи 3). URL: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkGld%2FFPRiCAqhKb7yhsqIkirKQZLK2M58RF%2F5F0vEAXPu5AtSWvliDPBvWUDNU%2BXzNo%2BP87FA3t6o0hLTWqi3zDRy4oCA3DO7%2FTHxE70da0GupUJShCbh9%2FH1atuIz>;
12. Committee on the Rights of the Child. Замечание общего порядка № 12 о праве ребенка быть заслушанным 2009 г. (пункт 2) URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT/CMW/GEC/9459&Lang=ru.
13. Борисюк І. Е. Правовий механізм взаємодії громадянського суспільства та української держави у сфері захисту прав дитини. Дис...докт.філос. за спеціальн. 081 Право. Одеса. 259 с.
14. Глиняна К. М. Формування категорії «інтерес дитини» у сімейному праві України. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2022. С. 626–629.
15. Губанова О.В. Найкраще забезпечення інтересів дитини як принцип визначення місця її проживання. Forum Prava, 2020. 62(3). С. 18–28. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3883839>.
16. Декларация прав ребенка от 20 ноября 1959 года. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU59001D>
17. Декларация про соціальні та правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо у разі передачі дітей на виховання та їх усиновлення на національному та міжнародному рівні від 03.12.1986. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_131#Text.
18. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135.
19. Застереження № 12 «Право дитини бути заслуханою» Комітету з прав людини (на п'ятдесят п'яти сесії від 25 травня – 12 червня 2009 року) <http://hrlibrary.umn.edu/russian/crc/Rgencomm12.html>.
20. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року і пояснювальна записка. Програма Ради Європи «Будуємо Європу для дітей і разом з дітьми». Видавництво Ради Європи. 2010 р. 96 с. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188#:~:text=%C2%AB%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B4%D1%8F%2C%20%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%B6%D0%BD%D1%94%20%D0%B4%D0%BE%20%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9%C2%BB,%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8%2C%20%D0%B0%20%D1%82%D0%B0%D0%BA>

D0%BE%D0%B6%20%D0%BE%D0%B1%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BD%20%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8

21. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

22. Менджул М. В. Зміст принципу найкращих інтересів дитини та його практичне застосування. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2019. Серія ПРАВО. Випуск 56. Том 1. С. 87–90.

23. Пархоменко П. І. Діяльність Комітету ООН з прав дитини. Практичний посібник. Громадська організація «МАРТ». Чернігів, 2021. 91 с. URL: <https://mart-ngo.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/%D0%94%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%83-%D0%9E%D0%9E%D0%9D.pdf>.

24. Простибоженко Олег. Доктрина «ніжного віку дитини» та доктрина «найкращих інтересів дитини» в світлі національної судової практики. Слово Національної школи суддів України, 2017. № 1 (18). С. 130–142.

25. Токарчук Л. М. влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, як реалізація принципу державної охорони сім'ї. Дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2021. 535 с.

26. Волкова Н. В. Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві. Дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2022. 469 с.

Статтю було подано	01.07.2023	The article was submitted
Статтю було доопрацьовано	14.07.2023	The article was revised
Статтю було прийнято	25.07.2023	The article was accepted